

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Primorski duhovniki: žrtve revolucije
Renato Podberšič

Article information:

To cite this document:

Podberšič, R. (2018). Primorski duhovniki: žrtve revolucije, Dignitas, št. 53/54, str. 289-300.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/53/54-16>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Primorski duhovniki – žrtve revolucije

Renato Podbersič

V zvezi s preučevanjem revolucionarnega nasilja na Slovenskem in posledično tudi na Primorskem je potrebno izpostaviti, da so se v času druge svetovne vojne na Slovenskem vršili hkrati okupacija, upor proti okupatorju, kolaboracija, revolucija in protirevolucija. V posameznih konkretnih oblikah nasilja se je lahko prepletalo hkrati več prej omenjenih vidikov, zato je marsikdaj zelo težko razčleniti in ugotoviti natančno zvrst nasilja. Ko je šlo za revolucionarno nasilje (preganjanje, aretacije in umore ideoloških nasprotnikov) najdemo med storilci široko in pisano združbo: posamezne partizanske enote, terence, vosovce oz. oznovce, pripadnike VDV in KNOJ ali posameznike, ki so si kar sami vzeli pravico nastopanja v imenu partizanskega gibanja. Potrebno je tudi razlikovati med usmrtitvami brez sodbe partizanskih vojaških sodišč, kjer je največkrat šlo za umore in t. i. justifikacijami oz. usmrtitvami na podlagi sodb partizanskih vojaških sodišč, ki so začela delovati sredi leta 1943.

Potrebno je posebej poudariti, da so bile razmere na Primorskem² drugačne kot v ostalih slovenskih pokrajinah oz. na ozemlju predvojne Dravske banovine. To velja tudi v pogledu na t. i. Ljubljansko pokrajino (Provincia di Lubiana), ki so jo aprila 1941 zasedli in pozneje priključil Italijani. Primorska je bila namreč mednarodno priznано ozemlje Kraljevine Italije in oblasti nikoli niso dovolile, da bi tukaj delovale posebne neitalijanske vojaške formacije.

¹ Prispevek je rezultat izvajanja raziskovalnega programa Nasilje komunističnega totalitarizma v Sloveniji 1941–1990 (št. pogodbe 1000-12-2721), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² V tem prispevku z izrazom Primorska označujem slovensko narodno ozemlje, ki je v obravnavanem času kot del Julijske krajine sodilo pod Kraljevino Italijo, torej je bilo z rapalsko mejo ločeno od ostalega slovenskega ozemlja (Dravske banovine). V cerkveno-upravnem smislu gre za ozemlje goriške nadškofije ter tržaško-koprske in reške škofije.

Krščansko-socialno gibanje je bilo na Goriškem v obdobju med dvema vojnama daleč najbolj masovno organizirani politični subjekt. Do ukinitve parlamentarnega življenja ga je v rimskem parlamentu zastopal najprej duhovnik Virgil Šček,³ nato pa dr. Engelbert Besednjak.⁴ Potem ko je fašistična diktatura ukinila delovanje vseh političnih strank in društev, je gibanje začelo delovati tajno in kot tako ostalo aktivno vse do druge svetovne vojne. Na teritorialni ravni je lahko računalo na izredno razvejano mrežo, ki se je posredno opirala na župnije. Tudi zaradi določb konkordata med rimsko-katoliško Cerkvijo in italijansko državo je bila Cerkvi zagotovljena določena avtonomija pri pastoralnem delu, kar je v mračnem obdobju fašizma omogočalo rabo slovenske besede in slovenske pesmi v primorskih cerkvah. Vodstvo gibanja je po Besednjakovem odhodu v Jugoslavijo prevzel dr. Janko Kralj.⁵ Pod njegovim vodstvom je ostalo aktivno ne samo na teritorialni ravni, ampak je naprej vzdrževalo stike z osrednjo italijansko politiko, predvsem preko Vatikana. Na ta način je posegalo pri italijanskih oblasteh v prid slovenskih interesov. Gibanje je bilo zelo aktivno tudi v *Evropskem kongresu narodnih manjšin*. Pred vojno je znotraj krščansko-socialnega gibanja prišlo do hudega spora med dr. Jankom Kraljem in dr. Engelbertom Besednjakom, kar je globoko zaznamovalo politične odločitve goriških katoličanov, ki so se med vojno razdelili v dve skupini.

Manjšinska Kraljeva skupina, ki je med drugim vstopila v SLS in priznavala protikomunistično *Slovensko zavezo* v Ljubljani, je že od leta 1942 dalje glasno opozarjala na nevarnost komunistične revolucije, ki se je skrivala za osvobodilnim bojem pod vodstvom partizanov. Zavračala je sodelovanje z okupatorjem, po ustanovitvi Operacijske cone Jadransko Primorje jeseni 1943 pa si je prizadevala za vključevanje Slovencev v novonastali administrativni aparat in to predvsem v mestih, kot sta Trst in Gorica. Kraljeva skupina je želela doseči vključitev slovenske stvarnosti v javne institucije in dati slovenskemu jeziku veljavo, ki mu je bila odvzeta v obdobju

³ Virgil Šček (1889–1948), duhovnik, politik in publicist. V letih 1921–1924 poslanec v rimskem parlamentu, pod fašistično okupacijo zagnan narodno-obrambni delavec. Od 1927 župnijski upravitelj v Avberju na Krasu.

⁴ Dr. Engelbert Besednjak (1894–1948), primorski politik in publicist. V letih 1924–1929 poslanec v rimskem parlamentu. Od 1930 na Dunaju v vodstvu Kongresa evropskih narodnih manjšin. Med drugo svetovno vojno je živel v Beogradu, bil pa je v stikih s t. i. goriško sredino.

⁵ Dr. Janko Kralj (1898–1944), pravnik in vodilni goriški politik v krščansko-socialnem gibanju na Primorskem. Vodja goriške izpostave SLS in Slovenske zaveze. Septembra 1943 se je umaknil v Rim, kjer je konec leta 1944 umrl zaradi bolezni.

fašizma. Sem lahko štejemo goriška duhovnika dr. Mirka Brumata in Alfonza Čuka ter laika Leopolda Kemperla in Iva Brica.

Druga, recimo ji večinska krščansko-socialna skupina oz. goriška sredina, je že konec poletja 1941 iskala možnosti sodelovanja z OF. Bila je sicer precej skeptična do ljudske vstaje in do komunističnega gibanja. Slednjim je očitala predvsem druženje z italijanskimi komunisti v luči internacionalizma. Ideologa sredine je predstavljal dr. Ivo Juvančič⁶, takrat še duhovnik in bogoslovni profesor v Gorici. Katoliška sredina je takoj v začetku zavzela stališče nenapadanja OF, ki jo je smatrala za izraz želje primorskih ljudi po osvoboditvi izpod fašizma. Goriška sredina je tudi obsojala vedenje ljubljanskih meščanskih krogov. Komunistična partija, ki je sredini priznavala njeno narodno-obrambno delo, ugled med ljudstvom in intelektualni potencial, si je močno prizadevala, da bi njeni predstavniki vstopili v Pokrajinski NOO, vendar je Juvančič to odklonil. Katoliška sredina je sicer s partizani še naprej vzdrževala stike v smislu skupnega boja, njeni predstavniki pa naj ne bi sprejemali funkcij in odgovornih nalog znotraj OF.⁷

Od nemške zasedbe Primorske dalje je skušala ohraniti politično nevtrarno stališče in se izogibati ali vsaj zakasniti državljansko vojno na Primorskem v upanju, da bi se ta rob slovenske zemlje izognil usodi osrednje Slovenije. Do sredine leta 1944 si je prizadevala izpostaviti stike z londonsko begunsko vlado, ki jo je priznavala za legitimno sogovornico slovenskih nacionalnih interesov na Primorskem. Z OF je vseskozi ohranila odprte stike in septembra leta 1944 je kot enakovreden partner skušala ustanoviti *Narodni svet za osvoboditev Primorske in Slovenske Benečije*, kot dokazujejo dokumenti objavljeni v dodatku. Čeprav je OF njihov predlog zavrnila, so krščanski socialci še naprej ohranili stike in konec decembra leta 1944 na Besednjakov poziv iz Beograda pristopili v OF.⁸

⁶ Dr. Ivo Juvančič (1899–1985), duhovnik in profesor v goriškem malem semenišču. Med vojno profesor in podravnatelj v bogoslovju. Po vojni je izstopil iz duhovniškega stanu, deloval v različnih kulturnih ustanovah v Ljubljani.

⁷ Če pogledamo dokumente iz tistega časa, predvsem v Arhivu Republike Slovenije, dobimo vtis, da si je tudi komunistična partija, kot glavna in vodilna komponenta znotraj OF prizadevala za vtis, da gre predvsem za skupno borbo za narodno osvoboditev.

⁸ Več o tem: Egon Pelikan, *Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom*, Nova revija, Ljubljana 2001; Lavo Čermelj, *Med prvim in drugim tržaškim procesom*, Ljubljana 1972; Milica Kacin Wohinz, *Prvi antifašizem v Evropi*, Založba Lipa, Koper 1990; Rudolf Klinec, *Primorska duhovščina pod fašizmom*, Goriška Mohorjeva družba (dalje GMD), Gorica 1979; Bojan Godeša, *Kdor ni z nami je proti nam: Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1995; Kralj Jerman, Janko Kralj – utišani in pozabljeni slovenski politik, Družina, Ljubljana 2008; Miroslava Cencič, *Primorska sredina v primežu bratomorne vojne*,

Velika večina primorskih duhovnikov se je med drugo svetovno vojno na Primorskem postavila na stran rešitve narodnega vprašanja oz. narodnih idealov. Zato tudi v glavnem niso nasprotovali partizanskemu osvobodilnemu gibanju, pač pa komunistični revoluciji. Manjši del duhovnikov je sicer zavzel odkrito nasprotno stališče do osvobodilnega gibanja pod vodstvom OF oziroma komunistov, vendar na Primorskem ni uspel organizirati širšega gibanja.

Duhovniki so v glavnem ostajali ideološko pasivni, njihovo delo je bilo omejeno na pastoralno skrb za vernike in na karitativne dejavnosti. Neredki so bili slučajji, ko so prav domači duhovniki s svojim znanjem, umirjenostjo in pogajalskimi sposobnostmi uspeli rešiti posameznike ali kar cele vasi pred okupatorjevim nasiljem. Izstopata primera župnika Oskarja Pahorja v Mirnu in župnika Viktorja Kosa v Komnu, oba v letu 1944.

Katoliška Cerkev na Primorskem je konec vojne dočakala z relativno majhnimi žrtvami med duhovniki, zlasti v primerjavi s t. i. Ljubljansko pokrajino. Do razpada Italije leta 1943 ni bilo človeških žrtev med njimi, čeprav so italijanske oblasti slovensko duhovščino preganjale (zapor, konfinacija, nasilna premestitev), zlasti zaradi narodno-obrambnega dela v korist zatirane manjšine v Julijski krajini. Proti duhovnikom, ki so nasprotovali partizanskemu gibanju, predvsem je šlo za nasprotovanje komunistični revoluciji, se je postopalo po naslednji direktivi vodstva partizanskega gibanja: *»Proti odprto nasprotnim duhovnikom moramo postopati dosledno in znati braniti našo narodno oblast.«*⁹

Partizansko gibanje se je zavedalo moči in vpliva primorske duhovščine med ljudstvom, zato je bilo postopanje z njimi skrajno previdno. O tem priča uvodnik v daljšem pismu z naslovom *»Predragi duhovniški sobratje«*, ki ga je duhovnik Metod Mikuž,¹⁰ *»verski referent pri Glavnem poveljstvu Slovenske narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov«* napisal 20. februarja 1943 in ga naslovil na primorsko duhovščino:

»Z velikim veseljem sem izvedel, da ste skoro brez izjeme vsi polni navdušenja za našo sveto osvobodilno stvar. Nič čudnega to, si

Slovenska matica, Ljubljana 2011; Alojzij Novak, Črniška kronika, ur. Boris Mlakar, GMD, Gorica 1993 (dalje Črniška kronika); Rudolf Klinec, Dnevniški zapisi 1943–1945, GMD, Gorica 2010.

⁹ Vida Deželak Barič, Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942–1944, Viri št. 16, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2001, str. 145.

¹⁰ Metod Mikuž (1909–1982), duhovnik ljubljanske škofije, med vojno pri partizanih brez uradnega dovoljenja škofa Rožmana. Po vojni je zapustil duhovniški poklic in postal predavatelj zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

mislim, saj morete edino vi, ki ste neustrašni borci za vero in slovenstvo vztrajali toliko let pod poživinjenim fašističnim terorjem, razumeti, doumeti in pravilno vrednotiti naš veliki osvobodilni boj, boj za pravo človečnost, vseh materialnih vezi očiščeno vero in trajno svobodo slovenskega naroda.» Pismo se končuje s pozivom, naj tudi primorski duhovniki vstopijo v partizane »kot vojni dušni pastirji« in svarilom »Ne nastopite poti svojih ljubljanskih tovarišev, poti Jude Iškariota, katerega konec je bil žalosten, ko poroča sv. Peter.«¹¹

Dr. Aleš Bebler¹² je v poročilu CK KPS že sredi novembra 1942 tako označil primorsko duhovščino: »O kaki enotni fronti duhovščine proti nam ni govora. Imel sem razgovor z župnikom, ki slovi kot trden narodnjak. Zagotavljal mi je, da tu duhovščina v večini misli in čuti tako kot partizani. Morda malo pretirava, a že izjava sama je za tukajšnje razmere značilna.«¹³

Duhovnike je komunistična partija skrbno spremljala. Bebler je goriškim komunistom sredi leta 1943 priporočal prepričevanje goriške duhovščine: »Med duhovščino so močne anglofilske tendence in vam posebej priporočamo, da naši dobri aktivisti obišejo dobre pa tudi kolebljive duhovnike in jih skušajo prepričati o pravilnosti našega stališča glede Sovjetske zveze in angleške pete kolone.«¹⁴

Izrednega pomena prikrivanja pravega odnosa do vere so se zavedali tudi komunisti na Primorskem. To kaže vosovsko poročilo iz Vipavske doline, napisano konec oktobra 1943: »Neke tovarišice so izjavile pred ljudstvom, da je zavladal drugod po Sloveniji komunizem in tako bo tudi tukaj. Ker so pa tu ljudje zelo pobožni in so komunisti pri njih v slabi luči, bi tega nikakor ne smele storiti, ampak naj se drže linije OF glede vere in političnega prepričanja.«¹⁵

Hkrati so prav vosovci večkrat poskrbeli za zgražanje med podeželskim prebivalstvom zaradi svojih izpadov proti Cerkvi. Znan je primer iz Bilj pri Gorici, kjer so pripadniki VOS streljali na podo-

¹¹ Župnijski arhiv Osek, razni dokumenti. Gre za tanek list takratnega pisalnega papirja, natipkan na eni strani in večkrat prepognjen ter že nekoliko porumenel na robovih.

¹² Dr. Aleš Bebler (1907–1981), po rodu iz Idrije, predvojni komunist, španski borec in narodni heroj. Na Primorsko je došel na začetku novembra 1942 po nalogu CK KPS in IO OF.

¹³ Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji (ur. Marjeta Adamič idr.), knjiga 10, dokument 59, str. 206.

¹⁴ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji (ur. Tone Ferenc idr.), knjiga 7, dokument 141, Ljubljana 1989, str. 426–429. Navodila PK KPS za Primorsko, poslana OK KPS za severno Primorsko, 8. junija 1943.

¹⁵ ARS, AS 1931, škatla 658, poročilo PK VOS za Primorsko, 30. oktobra 1943.

bo tamkajšnjega zavetnika sv. Antona, nabito na cerkvena vrata.¹⁶

Svoj dvom v pravo naravo partizanskega gibanja je dekan Novak poleti 1944 na kratko povzel tako: »*O ti, za narodnim osvobodilnim gibanjem skriti komunizem, koliko gorja nam boš povzročil, narodnega, gmotnega in predvsem duševnega!*«¹⁷

Po septembru 1943 so se razmere spremenile, okupatorjevo nasilje in partizanski teror sta zahtevala žrtve tudi med primorsko duhovščino. Tako so samo partizani do konca vojne ubili sedem duhovnikov in dva bogoslovca. Najbolj je izstopal umor kaplanov Ludvika Sluge in Lada Piščanca v Cerknem februarja 1944, ki je bil posledica nemškega napada pa partijsko šolo. Ob koncu vojne nam seštevek pokaže, de je več žrtev med primorskimi duhovniki terjal revolucionarni teror kot bombardiranja ter Nemci in četniki skupaj.¹⁸

Značilen je umor upokojenega duhovnika Antona Piska (1886–1944) iz Kanala. Konec septembra 1944 ga je na Kanalskem Vrhu aretirala VDV. Odpeljali so ga proti Čepovanu, prenočil je pri Podbregarjevih. Zjutraj je še maševal pri župniku Ivanu Kretiču v Čepovanu, pozneje so ga odgnali proti Trebuši. Duhovnik Pisk je bil že leto poprej aretiran »*zaradi sovražnega zadržanja proti OF*«. Ob ponovni aretaciji naj bi obtoženi pokazal vso zagrizenost proti OF. »*Priznal je tudi sam, da je načelno proti OF, ki jo vodi KP.*« Zaradi tega je bil dne 3. novembra 1944 »*justificiran po nalogu šefa II. odseka OZNE pri IX. Korpusu.*«¹⁹

Podobno žalostna je zgodba bogoslovca Emila Keteja (1924–1944) iz Dolenj, župnija Planina pri Ajdovščini. Obiskoval je bogoslovje v Gorici, kjer je tudi bival med vojno. Jeseni 1944 mu je na smrt zbolel oče. Odločil se je zapustiti Gorico in ga obiskati, čeprav so ga sošolci opozarjali pred nevarnostjo. Na povratku v Gorico, 12. novembra 1944, ga je na cesti med Osekom in Šempasom aretirala partizanska zaseda. Odpeljali so ga v nek prašičji

¹⁶ ARS, AS 1638, škatla 537, dopis OK KPS za PK VOS.

¹⁷ Novak, Črniška kronika, str. 197 – 3. julija 1944.

¹⁸ Duhovniki na Primorskem, žrtve Nemcev: Anton Šatej (1914–1943), župnik v Štanjelu; Franc Gabrenja (1897–1943), župnik v Lozicah. Duhovnik Mirko Friderik Vecchiet (1902–1944), med vojno župnik v Boljunu v Istri, kjer so ga septembra 1943 aretirali Nemci. Umril je februarja 1944 v koncentracijskem taborišču Dachau. Poleg teh so Nemci februarja 1944 v Srednjem nad Ročinjem ubili še Alojzija Keteja, gojenca šole za duhovniške in misijonarske poklice v Bergamu, sicer mobiliziranca v italijansko vojsko. Upokojeni duhovnik in nekdanji nadškofijski kancler msgr. Franc Setničar (1875–1945) je umrl aprila 1945 med zavezniškim bombardiranjem Gorice. Ernest Bandelj (1915–1945), župnik na Brjah na Vipavskem, sicer podpredsednik okrožnega odbora OF za Vipavsko, je postal žrtev četnikov ob njihovem umiku aprila 1945.

¹⁹ Arhiv republike Slovenije (dalje ARS), AS 1931, škatla 654, mapa 1.

hlev, kjer so ga imeli zaprtega dva tedna in ga zasliševali. Stražili so ga v glavnem domači terenci, ki so se medtem posvetovali, kaj naj z njim storijo. Ob koncu meseca, najverjetneje 26. novembra, so ga odpeljali nekaj kilometrov iz Šempasa, kjer so ga ustrelili v neki dolinici in ga plitvo zakopali.²⁰

Primorski duhovniki so se v svojih dilemah največkrat odločili podpreti narodnoosvobodilno gibanje, ob koncu vojne posledično delovanje za priključitev k Jugoslaviji. Niso pa seveda podpirali komunističnega režima. Nemalo duhovnikov se je v začetku tudi strinjalo z nekaterimi ukrepi nove »ljudske oblasti«. K temu je pripomogla njihova krščansko-socialna dejavnost in dejstvo, da je bilo domače slovensko gospodarstvo slabo razvito zaradi italijanske predvojne politike.

Kot je bilo že omenjeno, je t. i. goriška politična sredina sredi vojne vihre z vsemi svojimi silami skušala ohraniti narodno enotnost na Primorskem in se izogniti preteči državljanski vojni, proti koncu leta 1944 pa je to postalo nemogoče. Sicer je sredi maja 1944 prišlo do poskusa ustanovitve četniške enote v gozdu Panovec pri Gorici, pri čemer so sodelovali nekateri vidni politiki t. i. goriške sredine. Partizansko vodstvo si seveda ni želelo prisotnosti svojih političnih in vojaških nasprotnikov, ki bi pred vrati Gorice ljudstvo nagovarjali s parolami o osvoboditvi in združitvi Primorske z Jugoslavijo. Zato so sredi junija 1944 poslali pripadnike II. brigade VDV v napad in uničenje te, sicer maloštevilne četniške enote v Panovcu.²¹ Propad te politične linije je zato nedvomno pomenil velik pretres za del goriške duhovščine, ki se je v začetku leta 1945 znašla v veliki stiski. V tem okviru gre razumeti tudi dogodke med marcem in aprilom leta 1945, ko so se nekateri vplivni goriški duhovniki začel približevati pripadnikom srbskega četniškega gibanja, ki so se tedaj preko Vipavske doline in Krasa umikali proti Italiji. Ti so v tistem trenutku predstavljali za marsikoga edino rešitev pred nasiljem komunistične revolucije, obenem pa upanje, da bodo prav oni lahko uresničili sen združitve Primorske s Slovenijo v okviru Jugoslavije. Zanje so bili namreč četniki predvsem vojaki kralja Petra II., ki je bil še vedno jugoslovanski državni suveren in kot tak je predstavljal legitimno državno oblast. Zaradi te, kot se je kasneje izkazalo, zgrešene politične ocene so se morali nekateri duhovniki (dr. Rudolf Klinec, Dušan Bratina, Andrej Simčič, Jože

²⁰ Anton Pust, Emil Kete – s Kristusom na Tabor in Kalvarijo, Ljubljana 2011.

²¹ Renato Podbersič, Četniki v Panovcu, v: Koledar 2009, GMD, Gorica 2008, str. 104–108.

Petrič, Srečko Gregorec) in številnimi protikomunisti, konec aprila 1945 na hitro umakniti v begunstvo.²²

Ob koncu vojne je tudi na Primorskem prevladalo mnenje, da je Cerkev glavna opozicija KPS. Partija je smatrala, da hoče primorska duhovščina prevzeti glavne pozicije in vpliv med ljudmi in ji poskuša iztrgati oblast iz rok. Katoliška cerkev naj bi izrabljala verski čut med ljudmi z dokazovanjem, da je vera v nevarnosti pred komunizmom.²³

Duhovniki na Primorskem, žrtve revolucije²⁴:

1. Ludvik Novak (1906–1943), salezijanec in vzgojitelj v mladinskem domu na Kodeljevem v Ljubljani. Jeseni 1943 je obiskal domače v Dolenjih Vremah. Partizani so ga aretirali v Matavunu pri Divači, ko je bil na obisku pri sestri in ga odpeljali na »zaslišanje« na Kozjane v Brkinih. Ubit je bil v Padežu pod Vremščico 17. novembra 1943.²⁵ Pričevanje o Novakovem umoru je septembra 1993 zapisal tudi duhovnik Franc Koritnik (1910–2008), ki je med vojno kot kaplan služboval na Vatovljah v Brkinih. Med drugim je izpovedal: »*Ponoči so ga partizanski obveščevalci aretirali, pod obtožbo propagande za belo gardo ga privedli v vas Kozjane v Brkinih, kjer je bila tiste dni komanda Istrskega odreda, ki je pod vodstvom zloglasnega politkomisarja Leona Klemenčiča iz Ljubljane odločal o življenju in smrti pripeljanih osumljencev.*«²⁶

2. Alojzij (Obit) Obid (1900–1944), po rodu iz Beneške Slovenije, župnik v Podsabotinu in upravitelj vikariata Štmaver. Tja se je preselil iz varnostnih razlogov. Točen datum njegove smrti ni znan. S partizani ni hotel sodelovati in je svaril pred brezbožnim komunizmom. Po besedah lokalnih sodelavcev OF v Brdih naj se župnik Obid ne bi veselil skupaj s preostalimi ob kapitulaciji Italije ter hkrati svaril, da vojne še ni konec. Očitali so mu tudi prepogosto zahajanje v Gorico, kjer naj bi se družil tudi s pripadniki

²² Rudolf Klinec, Dnevniški zapisi 1943–1945, str. 292–297.

²³ Marija Čipić Rehar, Cerkev in oblast na Primorskem v letih 1945–1953, Družina, Ljubljana 2007, str. 54.

²⁴ ARS, AS 1931, škatle 654–659; Slovenski Primorec, št. 44, 3. november 1948, naslovnica; Škofijski arhiv Koper, Slovenski mučenci škofije Koper; Bollettino dell'arcidiocesi di Gorizia, Gorica 1945, str. 32; Palme mučeništva, ur. Anton Pust, Zdravko Reven in Božidar Slapšak, Mohorjeva družba, Celje 1995 (dalje Palme mučeništva); Boris Mlakar, Tragedija v Cerknem – pozimi 1944, GMD, Gorica 1944; Letopis ljubljanske nadškofije, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000, str. 1150–1151; Tamara Griesser Pečar, Cerkev na zatožni klopi, Družina, Ljubljana 2005, str. 34–37; Čipić Rehar, Cerkev in oblast na Primorskem, str. 38–42; Roberto Beretta, Storia dei preti uccisi dai partigiani, Edizioni Piemme, Milano 2005.

²⁵ Bogdan Kolar, In memoriam III. Njih spomin ostaja, Založba Salve, Ljubljana 2002, str. 257; Palme mučeništva, str. 130–31.

²⁶ Škofijski arhiv Koper, Osebni arhiv Franc Koritnik, škatla 5.

protipartizanskega gibanja.²⁷ Dne 5. januarja 1944 ga je odpeljala četa I. bataljona Briško-beneškega odreda, želeli naj bi ga predati »*ljudskemu sodišču*«. Kmalu nato je bil ubit pod Sabotinom, najverjetneje v neki kaverni iz prve svetovne vojne.²⁸ Po umoru so mu še izropali župnišče. »*V zahvalo je prejel iz rok svojih duhovnih otrok grenki kelih sovraštva in končno strašno smrt.*«²⁹ Po nekaterih informacijah naj bi ga ustrelili, ko je hotel med potjo pobegniti.³⁰ V dopisu OK VOS za Brda, ki so ga poslali na PK VOS za Primorsko, so med drugim zapisali: »*Duhovnik iz Podsabotina, ki smo ga mi že 14 dni neprestano zasledovali, ker smo zvedeli, da širi belogardistično propagando in rovari proti našemu osvobodilnemu gibanju in v katerega slučaj je bilo zapletenih še več drugih oseb, je bataljon Briško-beneškega odreda po odredbi štaba odreda brez zaslišanja likvidiral.*« Dopis so končali z ugotovitvijo, da proti župniku Obidu pravzaprav niso imeli nobenega obremenilnega dokaza, razen ovadb lokalnih terencev. PK VOS za Primorsko je v Brda poslal sporočilo, »*da naj nemudoma dostavi ves material, ki priča o belogardističnem delovanju tega župnika*«. ³¹

3. Viktor Perkan (1908–1945), župnik in dekan v Jelšanah. Ubit 9. maja 1945 v Jelšanah pri Ilirski Bistrici. Med pogrebnim obredom za padlim partizanom ga je na pokopališču ustrelil mlad partizan.³²

4. Anton Pisk (1886–1944), upokojeni duhovnik v Kanalu, ubit 3. novembra 1944 med Gorenjo in Dolenjo Trebušo.³³

5. Lado Piščanec (1914–1944), kaplan v Cerknem od leta 1941. Aretiran je bil v Cerknem, partizani so ga obtožili vohunjenja za Nemce ob napadu na partijsko šolo v Cerknem 27. januarja 1944, kjer je tedaj umrlo 47 partizanov, aktivistov in slušateljev šole. Kaplana Lada Piščanca so zaradi, sicer nedokazanega izdajstva dne

²⁷ Černugelj Zorko, Na zahodnih mejah, II. knjiga, str. 119–123. Černugljev zapis o »kaplanu Obitu« se opira predvsem na pisne in ustne izjave nekdanjih borcev Briško-beneškega odreda, političnih aktivistov in terencev v Brdih.

²⁸ Slovenski Primorec, 3. novembra 1948, naslovnica; Škofijski arhiv Koper, Slovenski mučenci škofije Koper; Bollettino dell'arcidiocesi di Gorizia, Gorica 1945, str. 32; Stane Kos, Stalinistična revolucija na Slovenskem, II. knjiga, Buenos Aires 1991, str. 82.

²⁹ Jožko Kragelj, Pobitim v spomin, samozaložba, Gorica 2005 (dalje Kragelj, Pobitim v spomin), str. 27.

³⁰ Palme mučeništva, str. 173, 174; Černugelj Zorko, II. knjiga, Na zahodnih mejah, str. 121, 122.

³¹ ARS, AS 1931, škatla 659, mapa 3.

³² Palme mučeništva, str. 211; Griesser-Pečar, Cerkev na zatožni klopi, str. 37.

³³ Palme mučeništva, str. 176; Škofijski arhiv Koper, Slovenski mučenci škofije Koper; Kos, Stalinistična revolucija na Slovenskem, II. knjiga, str. 83; Kragelj, Pobitim v spomin, str. 60–62.

3. februarja 1944, ustrelili na Lajšah pri Cerknem.³⁴ V povezavi s tem dogodkom je bil 8. februarja 1944 po Cerknem izobešen poseben komunike, ki je sporočal, da so »organi varnostno obveščevalne službe /.../ dne 5. II. 1944, ob peti uri justifikirali organizirano skupino narodnih izdajalcev in okupatorjevih hlapcev v Cerknem«. ³⁵ Tega dne je bilo »justificiranih« petnajst domačinov iz Cerknega in okolice. Obstreljenemu Josipu Bavconu se je uspelo rešiti iz brezna na Lajšah.³⁶

Očitno je bil umor kaplana Piščanca načrtovan že prej, vsaj jeseni 1943. Partizani so ga zaprli že decembra 1943, vosovec Tomaž je med drugim o njem zapisal: »Piščanec ima ime, ni bilo dobro obtožiti ga belongardizma. Ustno več.«³⁷ Toda to mnenje ga ni rešilo, umor je očitno sledil odločitvi najvišjih predstavnikov partizanskega gibanja na Primorskem. Zavedali so se posledic uboja duhovnika, zato so med drugi zapisali: »Ker bo to na Primorskem prvi primer duhovnika, justificiranega od OF, bomo seveda morali stvar prepričljivo pojasnjevati.«³⁸ Po samem umoru je partijske veljake skrbelo predvsem, kako ubita duhovnika prikazati kot izdajalca in zadušiti negotovanje ljudi: »Po umoru kaplanov Piščanca in Sluge se je stanje zelo spremenilo. Celo sredinci so divje razporeženi proti partizanom.«³⁹

6. Placid Sancin (1902–1943), župnik v Dolini pri Trstu. Partizani so ga obtožili izdajstva in ga odpeljali v neznano. »Krvava žrtev komunističnega besa.«⁴⁰ Ubit septembra ali oktobra 1943 v gozdu v bližini Doline, neznano mesto pokopa.⁴¹

7. Ludvik Sluga (1917–1944), kaplan v Cerknem od maja 1942. Delil je usodo žrtve na Lajšah s kaplanom Ladom Piščancem.⁴²

Bogoslovci, žrtve revolucije:

1. Rudolf (Trček) Terček (1922–1944), bogoslovec v Gorici. Ustreljen ob partizanskem napadu na domobransko postojanko

³⁴ Palme mučeništva, str. 177, 178; Griesser - Pečar, Cerkev na zatožni klopi, str. 36.

³⁵ Boris Mlakar, Tragedija v Cerknem – pozimi 1944, str. 132. S to knjigo je dr. Borisu Mlakarju prepričljivo uspelo dokazati, da pobiti na Lajšah februarja 1944 niso bili krivi za nemški vpad v Cerkno, ampak da je šlo za izdajstvo v partizanskih vrstah, pomanjkanje varnostnih ukrepov in prepričanje v nepotrebnost konspiracije.

³⁶ Kos, Stalinistična revolucija na Slovenskem, II. knjiga, str. 82, 83.

³⁷ ARS, AS 1638, škatla 537, mapa 1, dopisi PK VOS Slovensko Primorje, 11. decembra 1943.

³⁸ ARS, AS 1638, škatla 533. PK KPS za Primorsko Slovenijo, 13. januarja 1944.

³⁹ ARS, AS 1487, škatla 6. Poročilo VOS, naslovljeno na KPS. Od 26. februarja do 4. marca 1944.

⁴⁰ Slovenski Primorec, št. 44, 3. november 1948, naslovnica.

⁴¹ Palme mučeništva, str. 138; Paolo Blasina, Vescovo e clero nella diocesi di Trieste-Capodistria, 1938–1945, Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trst 1993, str. 47; Kragelj, Pobitim v spomin, str. 36–37.

⁴² Palme mučeništva, str. 183–184; Novak, Črniška kronika, str. 170.

v Črnem Vrhu 1. septembra 1944, ko je bil v domačem kraju na počitnicah.⁴³ Tedanji črnovrški župnik Ivan Kobal je v župnijski kroniki zapisal: »Bogoslovec Trček ni bil domobranec, tudi se ni z njimi udeleževal boja, ampak samo skupaj z nekaterimi vojaki je skušal pobegniti.«⁴⁴

2. Emil Kete (1924–1944), bogoslovec v Gorici, ubit konec novembra 1944 približno dva kilometra južno od Šempasa, na geografskih kartah območje nosi ledinsko ime Ovčji plac.⁴⁵

Med primorske žrtve revolucionarnega nasilja sodi tudi Ivan Tul (1913–1945), po rodu iz Kort pri Izoli. Deloval je v Misijonski družbi (lazaristi) kot redovni brat. Od junija 1944 pri domobranecih. Ubit najverjetneje junija 1945 na Teharjah ali v Kočevskem rogu.⁴⁶

Zaključek

Primorska duhovščina je po končani vojni delila usodo svojih sobratov v preostali Sloveniji. Na njen protifašizem in služenje v narodovo korist so novi oblastniki hitro pozabili in kmalu, predvsem pa po priključitvi Primorske k Jugoslaviji septembra 1947, ko je Cerkev na Primorskem postala cilj preganjanja in odvzemanja nekdanj pomembne družbene vloge.

⁴³ Palme mučeništva, str. 298–299.

⁴⁴ Tine Velikonja, Pade Črni Vrh nad Idrijo, v: Zaveza, št. 40, Ljubljana 2001, str. 59.

⁴⁵ Palme mučeništva, str. 297–298.

⁴⁶ Palme mučeništva, str. 342.